

Helsinki *bilten*

HELŠINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.130 // NOVEMBAR 2016.

TWITTER.COM

PRESEDNIČKI IZBORI: KORAK BLIŽE ILI DALJE OD EU?

Pobeda Donalda Trampa na američkim predsedničkim izborima dodatno je ohrabrila i pojačala uzlet desničarskih i dogmatsko-populističkih stranaka i pokreta u svetu, posebno u Srbiji. Priželjkivanje Trampove pobeđe bilo je očigledno tokom njegove izborne kampanje, ali je sama pobeđa dočekana sa euforijom¹ kompletnog

desnog bloka, koga, čini i dobar, ako ne i najveći deo pripadnika stranke i biračkog tela premijera Aleksandra Vučića.

Realne političke posledice tog "suverenističkog", u biti antievropskog entuzijazma, široko rasprostranjenog u javnom diskursu biće uskoro i na prvom pravom testu. Reč je o izborima za predsednika Srbije početkom 2017. godine. Zbog

1 Tabloid *Informer*, blizak premijeru Vučiću postavio je na više mesta u Beogradu bilborde u čast Trampove pobeđe s pozdravom, "Čestitamo Trampe Srbije".

njihove potencijalne važnosti² biće u fokusu i zapadne međunarodne zajednice. Evropski komesar za susedsku politiku i proširenje Johannes Han, izneo je bojazan da predstojeći predsednički izbori mogu dovesti do zastoja u reformskim naporima, odnosno "da budu praćeni nacionalističkom retorikom".³

Pobeda Donalda Trampa, autsajdera i konzervativca, šokirala je svet, pogotovo njegov liberalni deo. U mnogim analizama i komentarima američki izbori i britansko napuštanje Evropske unije (EU), po značaju i mogućim globalnim posledicama upoređuju se s padom Berlinskog zida 1989. godine. A, 2016. godina se percipira kao kraj probuđenoj nadi kojom su odisala zbivanja od pre gotovo tri decenije.

Metafora o „berlinskom zidu“ bliska je i nekim domaćim analitičarima, ali u potpuno drugačijem kontekstu. Po njima, pad Berlinskog zida označio je početak stvaranja „nakaradnog evroatlanskog poretka“. Taj se poredak, međutim, sad urušava, jer je na Zapadu upravo u toku „meka revolucija“ protiv otuđene „mondijalističke elite“ koja „gazi nasleđe Evrope i njenih prekomorskih izdanaka“. ⁴ Neke posledice – Bregzit, pa potom Tramp u Beloj kući – su već tu. Moguć je i odlazak Angele Merkel, zatim trijumf zagovornika nacionalne ideje u Austriji, te promene u Francuskoj... To za srpski nacionalni i konzervativni blok (koji je većinski) predstavlja, kako se ističe, šansu da se Srbija „oslobodi od stega unutrašnje anacionalne okupacije i za puno okretanje

2 Aktuelna vlast koju od 2012. godine predvodi Srpska napredna stranka na čelu s premijerom Aleksandrom Vučićem formirana je kao neposredni ishod pobeđe Tomislava Nikolića, tada prvog čoveka SNS na predsedničkim izborima.

3 Politika, 10. novembar 2016.

4 Komentator Dragomir Anđelković pod „evropskim nasleđem“ između ostalog, podrazumeva nacionalno-državni suverenitet, hrišćanstvo, demografsku nepromenljivost; tekst „Pobeda trampa i nacionalni interesi Srbije“, Politika, 10. novembar 2016.

srpskim interesima i nasleđu“, kao i ispravno određivanje geopolitičkih orijentira“. ⁵

Pomirljive izjave Trampa o ruskom predsedniku Vladimiru Putinu tokom kampanje pobudilo je verovanje u buduće strateško partnerstvo Vašingtona i Moskve koje bi rezultiralo promenom sadašnjeg međunarodnog ambijenta. Srpska elita desne provenijencije koja se i inače oslanja na podršku Rusije, računa da bi u novim okolnostima mogla da ostvari „nacionalne snove“; odnosno, da ishoduje podelu Kosova i Republiku Srpsku pripoji Srbiji.

Osim stava prema Putinu, za većinsko javno mnjenje i elitu u Srbiji najvažnije je bilo da Hilari Klinton bude poražena. Korišćeni su stereotipi, poput onih o omraženim Klintonima, bombardovanju 1999, „otimanju Kosova“... Srpski „trampizam“, ističe kolumnista Vremena Teofil Pančić nema veze s bombardovanjem već „jedino sa shvatanjem sveta koje još od 1989, ne može da se opasulji i pomiri se s novim globalnim, ili bar evropskim realnostima. On je nepogrešivo uvek na pogrešnoj strani, ali to ne znači da greši iz neznanja: ne, on samo verno sledi svoj najdublji antiliberalni impuls“. ⁶

Odmeravanje političkih snaga koje predstoji narednih meseci u okviru predsedničke predizborne kampanje nužno će odražavati i svu fragilnost aktuelne međunarodne pozicije Srbije. Još uvek nespriprema da se odluči između „dve stolice“, ona je samu sebe izložila pritiscima s obe strane koji postaju sve otvoreniji i agresivniji. ⁷ Nema sumnje da će na talasu Trampove pobeđe pritisak Moskve biti osnažen iznutra preko pro-ruskih stranaka, pokreta, udruženja, uticajnih

5 Isti autor u tekstu „Prizivanje Pupinovog duha“, Danas 11. novembar 2016.

6 „Izvori jednog frktanja“, Vreme, 10. novembar 2016, (tekst napisan uoči američkih izbora).

7 I predsednik Tomislav Nikolić i premijer Aleksandar Vučić ozbiljno su ovih dana upozoravali na zabrinjavajuće delovanje obaveštajnih službi „i s Istoka i sa Zapada“.

pojedina. Dragoljub Žarković, glavni urednik Vremena, sažima atmosferu na sledeći način: "Izgleda u ovom trenutku, kao da je Aleksandar Vučić sa svojim proevropejstvom ostao nekako usamljen na glavnoj srpskoj političkoj sceni".⁸

O važnosti koja se pridaje narednim predsedničkim izborima svedoči i to što su oni već mesecima medijska „tema dana“. Medjutim, do sada se niko, ni iz vlasti ni iz opozicije nije uvek prijavio za predsedničku trku. Jedini izvesni predsednički kandidat je predsednik Srpske radikalne stranke, Vojislav Šešelj. On je učešće na izborima najavio još prošlog proleća, a Trampov ulazak u Belu kuću doživljava kao lični trijumf i kao pretekst sopstvene pobede.⁹

POTENCIJALNI KANDIDATI VLASTI

Tomislav Nikolić izabran je za predsednika Srbije u maju 2012, i njegov prvi predsednički mandat ističe u proleće 2017. Iako se očekivalo (verovatno on sam, najpre) da će Nikolić sigurno istaći kandidaturu i za drugi mandat, to za sada nije izvesno. Njegova partija (iz koje se, s mesta predsednika povukao kad je postao predsednik Republike) Srpska napredna stranka (SNS) još nije izašla s imenom svog kandidata. Istina, prošlog proleća Nikolić je stavljao do znanja da će se upustiti u sledeće predsedničko nadmetanje¹⁰, ali je kasnije postao oprezniji, pravdajući se da još nije doneo odluku o tome ("not yet", kako je u septembru, odgovorio na novinarsko pitanje).¹¹ Međutim, nedavno je ponovo diskretno stavio do znanja da

8 Blic, 14. novembar 2014.

9 Intervju tabloidu *Kurir* naslovljen je citatom njegove tvrdnje, „Dočekaću Trampa u Beogradu kao predsednik Srbije; *Kurir*, 14. novembar 2016.

10 "Ima nešto što nisam dovršio, za šta je ovaj mandat bio kratak. Mislim da Aleksandru Vučiću treba predsednik Srbije Tomislav Nikolić da bismo završili što ja treba da završim, a njegovo završavanje će trajati dugo", izjavio je u aprilu Tomislav Nikolić; prema *Danas*, 3. septembar 2016.

11 Blic, 8. septembar 2016.

bi želeo da obnovi predsednički mandat, ali SNS i Aleksandar Vučić – ćute.

Odluku SNS, odnosno Aleksandra Vučića čeka ju i drugi zainteresovani iz vladajuće koalicije. Među prvima, Ivica Dačić koji je ispred svoje Socijalističke partije Srbije (SPS) u nekoliko navrata učestvovao i na predsedničkim izborima. Kako je nedavno izjavio njegovo definitivno opredeljenje zavisi od toga da li će vladajuća koalicija imati jednog, zajedničkog kandidata, u kom slučaju bi on odustao.

Slično rezonuje i potpredsednik Vlade Rasim Ljajić, koji bi u predsedničku trku ušao kao vođa ličnost dveju (svojih) partija Socijaldemokratske partije Srbije i njene „sestrinske“ verzije u Sandžaku. Kako kaže, njegova stranka se sprema za izbore, ali postoje neki preduslovi. Najvažniji je svakako onaj koji se odnosi na koalicione partnere u vlasti, pre svega, SNS. Napominje „da vidimo da li ćemo imati jednog kandidata ili će stranke moći same da učestvuju...“¹²

Kao i povodom mnogih drugih pitanja i odgovor na ovo očekuje se od Aleksandra Vučića. Premijer, međutim, za sada ne želi da se izjasni (tvrdi da je za to još rano), a u više navrata je pred novinarima demantovao mogućnost da on sam bude kandidat. U krugovima političkih analitičara kruže, međutim, spekulacije da upravo Vučić, kao najmoćniji političar u Srbiji, u rukama drži i najjače predsedničke adute. Odluka će zavisi od okolnosti kad izbori budu raspisani, delom svakako i u svetlu posledica promena na američkoj političkoj sceni.

POTENCIJALNI KANDIDATI OPOZICIJE

Pobeda opozicionog kandidata na predstojećim izborima predstavljala bi „kraj početka“ svaganja Vučića sa vlasti. Međutim, dosadašnja nastojanja da se pronađe zajednički opozicioni

12 Intervju *Politici*, 13. novembar 2013.

kandidat pokazala su se jalovim. Slabu, razjedinjenu, opterećenu ličnim sujetama vodećih ljudi – teško će opoziciju ujediniti ideja o jednom – zajedničkom kandidatu koji bi izašao na crtu Vučić(evom).

Takvom objedinjavanju opozicije prepreku predstavljaju i ideološke razlike među partijama. Dok se na jednom polu nalaze jasno profilisane proevropske, liberalne partije poput Liberalno-demokratske (LDP), Demokratske stranke i Lige socijaldemokrata Vojvodine (LSV), na drugom su ekstremno desne, otvoreno proruskke poput Srpske radikalne stranke. Istina, Srpska radikalna stranka (SRS) i ne želi nikakvo opoziciono „okupljanje“, jer Vojislav Šešelj sebe iskreno smatra samodovoljnim. Međutim, u evroskeptičnom, odnosno proruskom bloku su još dve parlamentarne stranke Demokratska stranka Srbije (DSS) i Dveri, čiji se lider Boško Obradović upravo ovih dana ponudio za zajedničkog kandidata.¹³

U razgovorima o mogućem zajedničkom kandidatu razmišljalo se i o ličnosti izvan stranačkih struktura, prepoznatljivih u javnosti. U tom kontekstu, tokom poslednjih meseci najčešće je figuriralo ime zaštitnika građana Saše Jankovića. Osim njega, takođe i bivšeg šefa diplomatije Vuk Jeremić koji je tokom ove godine učestvovao u nadmetanju za mesto generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Iako se nijedan od njih dvojice još nije izjasnio na tu temu (Saša Janković na direktna novinarska pitanja daje „pitijske“ odgovore, a Vuk Jeremić ni takve), kompromitovanje obojice u tabloidima bliskih premijeru (pogotovo Jankovića) navodi na zaključak da vlast nije ravnodušna kad je reč o ovim protivkandidatima.

Međutim, po svemu sudeći, opozicija će na izbore izaći „u više kolona“. Za sada ih za istim stolom ne okupljaju ni principijelni problemi,

poput zahteva za obezbeđivanjem fer uslova u predizbornoj kampanji, pa je teško očekivati da i oko nečeg drugog budu složni. S obzirom na ideološku polarizaciju među njima dogovor je još manje izvestan.

U oba slučaja (jednog, ili više kandidata), opozicija bi već morala imati konkretna imena potencijalnih kandidata, jer kako tvrde i vlast i opozicija, Vojislav Šešelj je već uveliko u kampanji. Polazeći od nesložnosti opozicije s jedne strane, kao i uzdržanost vlasti da podrži aktuelnog predsednika, s druge, savetnik bivšeg predsednika Srbije Nebojša Krstić, ne bez cinizma tvrdi da bi najbolji kandidat opozicije bio Tomislav Nikolić. Ističe, ako bi se analiziralo delovanje Tomislava Nikolića na mestu predsednika, došli bismo do zaključka da bi on na sledećim izborima 2017. godine bio najjači kandidat ujedinjene opozicije.¹⁴

Aleksandar Vučić do sada nije davao izjave i samo se može nagadjati šta namerava. S dosta pouzdanosti se, međutim, može reći da će na njegovu odluku presudnije uticati međunarodni kontekst, nego unutrašnja politička scena.

MEĐUNARODNI KONTEKST

Trampov izbor za sledećeg predsednika Amerike, kao da zaokružuje jednu izuzetno turbulentnu godinu na evropskoj i globalnoj sceni. Njeni se dometi za vreme koje dolazi – osim neizvesnosti koju nosi – ne mogu ni naslutiti. Izlazak Velike Britanije gurnuo je Evropsku uniju u još dublju krizu; migrantski talas i dalje plavi obale Mediterana i reflektivno plaši belu, hrišćansku Evropu koja se okreće svojim autentičnim desničarima i ksenofobima. Neuspeli državni udar u Turskoj osnažuje autoritarni instinkt predsednika Taipa Erdogana; razbucavanje Ukrajine, pripajanje Krima i intervencija u Siriji nije zadovoljila rastuće apetite Rusije: njen fokus na Balkan sve

¹³ TVN1, emisija Pressing, 15. novembar 2016.

¹⁴ Blic, 19. Avgust 2016.

je intenzivniji. Rusko mešanje u crnogorske izbore bilo je zlokobno i još nije završeno. Na upravo održanim predsedničkim izborima u Moldaviji i Bugarskoj pobedili su kandidati koji se smatraju proruskim.

Iako je formalno u procesu priključivanja Evropskoj uniji, Srbija zapravo još nije učinila definitivni strateški izbor. Može se dogoditi da predstojeći predsednički izbori budu u tom smislu, prelomna tačka. Neki analitičari poput Dušana Spasojevića s Fakulteta političkih nauka, primećuju da, ako Vučić zaista želi da nastavi evropskim putem, moraće da „ide u ozbiljan konflikt s (Ivicom) Dačićem i (Tomislavom) Nikolićem“.¹⁵ Odnosno, otvorio bi se sukob i unutar vladajuće koalicije (SNS-SPS), a zaoštrio i unutar vladajuće partije (Vučić-Nikolić).

Manevarski prostor za premijera (ukoliko je njegovo proevropsko raspoloženje iskreno) se u svakom slučaju sužava. Pod pretpostavkom da početkom iduće godine, kad sedne u predsedničku fotelju Trump dogovori s Putinom poboljšanje međusobnih odnosa i kao znak „dobre volje“ prihvati rusku aneksiju Krima, to bi moglo, smatra američki ekspert za Balkan Daniel Server, dovesti do serije secesionističkih pokušaja i ishoda (?) - od Ukrajine preko Gruzije i Moldavije, do Bosne, Kosova i Makedonije.¹⁶ Upravo takav scenario priželjkuje Beograd.

¹⁵ Prema Blic, 14. novembar 2016.

¹⁶ <http://www.peacefare.net/2016/11/15/what-toexpect-in-the-balkans/>

Dok predstavnici Evropske unije oprezno šalju poruke sa svojim očekivanjima (spomenuti Johannes Han), Moskva zvanično čuti o predstojećim predsedničkim izborima u Srbiji. To, naravno, nikako ne znači da je nezainteresovana i da posredstvom javnih i tajnih kanala –od medija do obaveštajnih službi – ne nastoji da podrži svoje favorite (kao takav najpre bi se mogao prepoznati šef diplomatije Ivica Dačić, koji upravo poslednjih sedmica daje naglašeno prorúske izjave).

Takođe, treba imati u vidu da Aleksandar Vučić nije miljenik Kremļa. Bez obzira što povremeno popusti pod pritiskom (višednevne vojne vežbe „Slovensko bratstvo“ krajem oktobra), nekima odoleva. Po svemu sudeći, Moskvu najviše iritira status ruskog humanitarnog centra u Nišu, čiji uposleni nisu dobili diplomatski imunitet poput pripadnika NATO. Takođe, uprkos nekim najavama, Vlada još uvek nije „institucionalizovala“ saradnju s Rusijom otvaranjem posebne kancelarije, što se najavljivalo još prošlog leta.

Aktuelna vlast tokom poslednjih nekoliko godina relativno uspešno balansira između Brisela i Vašingtona s jedne, i Moskve, s druge strane. Žica po kojoj hoda, čini se, postaje sve tanja. Sa tog stanovišta dolazeći predsednički izbori samo dobijaju na značaju.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Polazeći od aktuelnog stanja duha u društvu male su šanse da u Srbiji pobedi proevropski predsednički kandidat. To će dodatno otežati evropeizaciju Srbije.

Na aktuelnom premijeru velika je odgovornost kakav će izbor napraviti i kojeg će kandidata podržati.

Zbog objektivnih strateških i državnih interesa evrointegracije su objektivno najbolji izbor za Srbiju. Premijer bi trebalo da iskoristi sva raspoloživa sredstva (medije i proevropsko raspoloženje u jednom delu društva) kako bi stvorio atmosferu za izbor adekvatnog predsednika.